

ВІДГУК

офіційного опонента, члена-кореспондента НАН України, доктора історичних наук, провідного наукового співробітника відділу української історіографії Інституту історії України НАН України

Яся Олексія Васильовича на дисертацію *Любовець Надії Іванівни «Становлення української мемуарної традиції: історико-бібліографічне дослідження»*, поданої на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство

Поняття «традиція» вирізняється напрочуд широкою змістовною локалізацією і водночас продукує розмаїту та мінливу конфігурацію смислів. У найширшому сенсі традицію потрактовують як універсальний спосіб взаємодії й трансформації різних часових шарів людського досвіду, котрий спонукає до його новітньої реконцептуалізації, реактуалізації й переосмислення. У вузькому розумінні традиція забезпечує, так би мовити, «механізми» передачі чи трансляції суспільної спадщини – канали, алгоритми, моделі, патерни формування та розгортання колективної, групової, персональної спадкоємності, точніше антропологічного, культурного, соціального й іншого зв'язку між різними поколіннями. Заразом традиція виступає як самобутній селективний оцінювальний маркер, який адсорбує, організовує й упорядковує спадщину довкола певного смислового ядра чи основи.

Ба більше, традиція генерує варіативне, взаємодоповнююче інтерсуб'єктивне прочитання, тлумачення, врешті-решт осягнення спадщини у світлі злободенних викликів, ситуацій, криз, суперечностей, соціо- й етнокультурних метаморфоз, катастроф та екстремальних випробувань людської екзистенції. Отож студіювання традиції, способів, каналів, площин і сфер її трансляції, сприймання, засвоєння, відтворення та функціонування перебуває у різноманітних пізнавальних фокусах сучасної соціогуманітаристики.

З-поміж них чільне місце посідає мемуарна традиція, котра є перспективною, полівимірною та міждисциплінарною сферою наукових студій. Уповні природно, що мемуарна традиція приваблює вчених із відмінними фаховими інтересами, дисциплінарною й академічною належністю.

Актуальність дисертаційної студії. З огляду на вищевикладене актуальність теми дисертації пані Надії Любовець є цілком очевидною. Вона зумовлена цілою низкою чинників, передумов й обставин, як-от: 1) антропоцентричними орієнтирами і пізнавальними взірцями неklasичної європейської та світової соціогуманітаристики після 1945 р., особливо від 1960-х рр.; 2) міждисциплінарними вимірами й можливостями у царині студіювання мемуарної традиції; 3) представленням мемуаристики як предметної області, котра дозволяє репрезентувати й концептуалізувати феномен авторської суб'єктивності у розрізі найрізноманітніших структур, формацій, сполучень, конфігурацій, масштабів, контекстів і ракурсів.

Ці та інші передумови, чинники, впливи всебічно проаналізовані авторкою дисертаційної студії з виключною увагою до пізнавальних трендів другої половини ХХ ст., зокрема у світлі настанов антропологічного повороту соціогуманітарного й історичного знання. Навіть більше, дисертантка акцентує увагу на

інструментальних можливостях вивчення мемуарної традиції з перспективи практик і взірців цифрової гуманітаристики, діджиталізації наукових практик гуманітаріїв і суспільствознавців, культурної та соціальної комунікації, комеморації й політики пам'яті тощо (С. 26–27).

Зв'язок роботи з науковими програмами та темами. Доречно відзначити, що дисертаційна студія пані Надії Любовець якнайтісніше пов'язана з багатьма науковими проектами Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (НБУВ) – «Бібліотеки як центри формування ресурсів біографічної інформації» (2013–2015 рр., державний реєстраційний номер 0113U001146) «Біографіка, біобібліографія та біографістика в сучасному науково-комунікаційному просторі України» (2016–2018 рр., державний реєстраційний номер 0116U003165); «Біографіка та біобібліографія як інформаційно-комунікативний ресурс в умовах суспільно-політичних і культурних трансформацій українського суспільства» (2019–2021 рр., державний реєстраційний номер 0119U000133); «Сучасна біографіка та біобібліографія: нові форми дослідницької та видавничо-інформаційної роботи, інтеграції та поширення біографічних знань» (2022–2024 рр., державний реєстраційний номер 0122U000640). Цей різноманітний і тривалий зв'язок дисертаційної студії з науковими проектами Інституту біографічних досліджень НБУВ істотно підвищує її практичну значимість, зокрема у царині застосування відповідного дослідницького інструментарію та у сфері наукової апробації (С. 27). Крім того, цей зв'язок значною мірою пояснює мотивацію авторського вибору теми дисертаційної студії.

Предметно-об'єктна локалізація сфери дисертаційного дослідження пані Надії Любовець загалом вибудована за базовою схемою структура / процес. Мемуарна традиція розглядається як історико-культурний феномен (об'єкт) у синхронних і діахронних контекстах відповідних історичних епох (С. 27), а її різноманітні аспекти (можливо, останні ліпше означити як атрибути (властивості), практики, жанрові, видові й стильові патерни мемуарної традиції, що відповідає діахронному зрізу) репрезентуються як предмет (С. 28).

Мета та завдання дисертаційної студії пані Надії Любовець сконцентровані довкола висвітлення, представлення й концептуалізації мемуарної традиції як комунікативного інструмента соціуму, котрий значною мірою задіяний у формуванні й трансформаціях ідентичності, свідомості, світогляду та морально-етичних уявлень. Така ієрархія проблем причинилася до висунення й формулювання як традиційних завдань дисертаційних досліджень (стан вивчення провідної проблематики, наявність джерел, окреслення дослідницької стратегії, експлікація термінології), так і специфічних й особливих завдань цієї студії, як-от: критерії класифікації мемуарів, інформаційний потенціал бібліографознавства, періодизація мемуарної традиції, тенденції й метаморфози її еволюції, авторство, жанровий і тематичний склад мемуарів, їх функціональне призначення, роль громадськості і наукової спільноти у збиранні та публікації мемуарних текстів і збереженні мемуарної традиції, перспективи подальшого вивчення тощо (С.29–30). Загалом запропонована авторкою градація завдань є вмотивованою, логічною й адекватною щодо головної мети дисертації.

Науковий рівень достовірності й обґрунтованості провідних положень, висновків та узагальнень. Академічний рівень дисертації пані Надії Любовець забезпечується сполученням кількох дослідницьких стратегій (підходів),

зорієнтованих на з'ясування інформаційного потенціалу мемуарів, репертуару опублікованих мемуарних текстів, окреслення маркерів мемуарної традиції, насамперед авторського складу, устремлінь мемуаристів, проблемно-тематичного діапазону, жанрової належності, стильових особливостей, кола основних «героїв» та інших наративних складових. У широкому розумінні таке поєднання дозволило авторці успішно з'ясувати комунікативний потенціал мемуарних наративів. Водночас доцільно наголосити, що дисертантка залучила великий масив мемуарних текстів для апробації дослідницького інструментарію, висунення й формулювання провідних положень, висновків, узагальнень, тлумачень і коментарів, які спираються на солідні пласти опрацьованого фактографічного матеріалу. Значна частина висновків і узагальнень є інструментальним вислідом генералізацій, типологій, порівнянь різного рівня загальності й спрямування, котрі щільно синхронізовані з контекстами соціо- й етнокультурного середовища відповідного історичного періоду чи епохи. Дисертаційну студію також вирізняє виважене застосування термінологічного апарату, зокрема коректна субординація більшості понять і дефініцій. Прикінцеві положення, висновки, узагальнення та тлумачення авторки загалом є адекватними щодо опрацьованої літератури та джерел, органічно пов'язані між собою та з проміжними результатами й висновками. Провідні ідеї, тези й узагальнення не містять формальних логічних суперечностей, репрезентовані доступно, послідовно та зрозуміло, добре сприймаються та засвоюються. На нашу думку, перелічені вище складові та міркування дозволяють дійти висновку про високий рівень достовірності й обґрунтованості основних ідей і положень представленої дисертаційної роботи.

Новизна дослідження та отриманих результатів. Новизна дисертаційної праці пані Надії Любовець визначається сполученням і комбінуванням традиційних і новітніх дослідницьких стратегій щодо студіювання мемуарів. Зокрема, авторка вдало поєднала бібліографознавчу, джерелознавчу, літературознавчу, культурологічну та інформаційно-комунікативну стратегії вивчення мемуарів (С. 44), які сполучені й інтегровані у дисертації переважно завдяки термінам «мемуарна традиція» й «мемуарний наратив». Важливою особливістю роботи є висвітлення генези української мемуарної традиції, її формування, становлення, розгортання, еволюції, трансформації, а також уведення її до сучасного інформаційного простору із застосуванням інструментів і практик цифрової гуманітаристики. Водночас дисертантка успішно вживає процедуру інструменталізації мемуарних текстів як засобів комунікації, соціалізації, конструювання ідентичностей і патернів комеморації, зокрема продемонструвала використання мемуарів у річищі практик і шаблонів індоктринації на зорі радянського тоталітарного режиму. На нашу думку, дисертаційна студія пані Надії Любовець вирізняється: а) новітнім сполученням дослідницьких стратегій (підходів); б) подальшою інструменталізацією термінологічного апарату мемуаристики, зокрема концептів «мемуарна традиція» та «мемуарний наратив»; в) розширеним й уточненим потрактуванням мемуарних текстів як інформативно-комунікаційного ресурсу сучасної соціогуманітаристики зокрема та соціуму загалом.

Особистий внесок здобувачки. Пані Надії Любовець як авторці дисертації особисто належать висунуті й сформульовані положення, висновки, узагальнення й інші результати цього дослідження. Вони викладені в 49 публікаціях, з-поміж яких

1 індивідуальна монографія, 1 розділ у колективній монографії, 28 одноосібних статей, опублікованих у наукових фахових виданнях України, у тому числі у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз Scopus і Web of Science (3), закордонних наукових періодичних виданнях (4), а також у збірниках матеріалів міжнародних і всеукраїнських наукових, науково-практичних конференцій (18). Це свідчить про тривалу та багаторівневу апробацію положень, висновків і дослідницьких стратегій, ужитих у дисертаційній роботі.

Структура й архітектоніка дисертації, оцінка змісту та ступеня завершеності дослідження. Дисертаційна студія пані Надії Любовець композиційно складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури, додатків. Архітектоніка дисертації є збалансованою за обсягом і не має істотних композиційних диспропорцій і перекосів. Виклад організовано за проблемно-хронологічним принципом, який задекларовано (С.29) й послідовно дотримано авторкою. Всі розділі і підрозділи дисертаційної студії є завершеними структурними одиницями, котрі мають достатні проміжні висновки й узагальнення, а також відповідні композиційні переходи. У видовому сенсі дисертація є синтетичним оглядом, який здебільшого побудований на засадах генералізації матеріалу довкола провідних ідей, термінів, схем концептуалізації, проблемно-тематичних сегментів. Ця стратегія доповнюється окресленням, диференціацією й нюансуванням ключових рис, властивостей, особливостей мемуарної традиції загалом і мемуарних наративів зокрема.

Таким чином, архітектоніка дисертації вибудована у вигляді чергування генералізації з диференціацією, котрі ілюструються відповідними контекстами й прикладами. Якщо взяти до уваги міждисциплінарний характер студіювання мемуарних наративів, а також їх доволі складну жанрову та стильову природу, то така будова дисертаційної роботи загалом видається оптимальною.

Перший розділ – «Мемуари як соціокультурний феномен та інформаційно-комунікативний ресурс суспільства» є своєрідним розширеним уведенням до провідної проблематики вивчення. На відміну від більшості студій із традиційною будовою вступного розділу у вигляді базової тріади (історіографія, джерела, методологія), перший розділ представленої дисертації поділяється на п'ять структурних одиниць (підрозділів), які мають мішаний характер: 1) мемуари як історико-культурне явище у річищі рукописної і книжкової традиції; 2) бібліографічне дослідження українського мемуарію; 3) мемуари у соціокультурному й інформаційному просторі; 4) термінологія й класифікація українського мемуарію; 5) мемуари у світлі історіографії.

У певному розумінні кожен із означених сегментів пропонує взаємодоповнюючу, часом перехресну візію щодо провідної проблематики дисертаційної роботи. Заразом конструкція першого розділу окреслює базові дослідницькі стратегії, пізнавальні взірці, терміни, концептуалізації сучасної соціогуманітаристики, котрі чергуються з авторськими рефлексіями щодо студіювання мемуарів в українській науці. З одного боку, це суттєво розширює інструментальні й концептуальні можливості дисертаційної студії, а також демонструє широкий інтелектуальний виднокруг авторки. З іншого боку, такий спосіб викладу сполучає багатоманітні конотації щодо предметної області дослідження й дещо ускладнює сприйняття провідних ідей. Наприклад, коли

йдеться про відмінні класифікації чи конкуруючі, взаємодоповнюючі, перехресні, варіативні термінологічні та концептуальні пропозиції (С. 88–98).

Другий розділ – «Витоки і постання української мемуарної традиції: від середньовіччя до модерності. Жанрово-змістові та контекстуальні інтерпретації» висвітлює соціо- й етнокультурне походження мемуарних текстів, яке пов'язує зі становленням і метаморфозами персональної свідомості. Насамперед, авторка розглядає появу таких жанрових різновидів мемуарів як автобіографії (С. 131–144), подорожні записки, криптомемуари, мемуарна повість (С. 145–160), щоденники / діаріуші. Дослідниця акцентує увагу на практиках мандрівних дяків, студентів, яких метафорично нарекли українськими вагантами (С. 136). Водночас вона розкриває становлення авторської суб'єктивності у світлі соціального походження, культурного й освітнього рівня, подієвих вражень і пережитого досвіду, родинного оточення тощо. Авторка аналізує природу жанрових метаморфоз, приміром перетворення паломницької літератури у подорожні записки, котрі в контексті розгортання соціальних комунікацій маркує як прообраз тревел-журналістики (С. 145–146), відзначає групові стереотипи, властиві авторам-мандрівникам (С. 148–149) тощо. Вона означає криптомемуари як приховану форму мемуарного письма у вигляді передмов або післямов до окремих стародруків (С. 153–154), зокрема відзначає коекзистенційний зв'язок мемуариста із читачами-сучасниками (С. 157–158). Історикиня також характеризує жанрові особливості мемуарної повісті, хоч і зауважує епізодичність його циркуляції у мемуарній традиції (С. 159–160). Проте центральне місце дисертантка відводить щоденникам як мемуарному жанру, в якому переплелися історична нарація, подієва канва та повсякденна фіксація особистого досвіду, почувань, вражень і рефлексій (С. 161–186). В окремому підрозділі розглянуто представлення національного чинника у мемуарній прозі ранньомодерної доби, зокрема у текстах Данила Туптала і Пилипа Орлика (С. 187–202).

Третій розділ – «Мемуарна традиція доби Українського національного Відродження (перша половина XIX – початок XX ст.)» розглядає трансформацію мемуарних наративів протягом українського «довгого XIX ст.». У цьому розділі аналізується становлення мемуарної традиції у річищі впливів «віку націй і національних держав», зокрема на перехрестях змагань і багатоманітних конфліктів старожитнього / архаїчного та новочасного / модерного. Передусім, авторка зосереджується на огляді нових культурних й інтелектуальних впливів, пов'язаних із європейським романтизмом, конституюванням масових політичних ідеологій, окресленням української ідентичності в імперському культурному просторі (С. 205–209). Заразом вона відзначає жанрову й стильову еволюцію мемуарних текстів, які призвели до істотних зрушень: появи спогадів-некрологів, спогадів-нарисів (С. 210–211), публікації мемуарних пам'яток інших епох (С. 213–215), зокрема на сторінках петербурзької «Основи» (С. 216–221). Особливу увагу дослідниця приділяє другій половині XIX – початку XX ст., насамперед обстоює думку про суттєве зростання комунікативних функцій мемуарів як формуючого чинника історичної пам'яті тодішнього українства (С. 221–222). Навіть більше, авторка висвітлює співіснування та змагання національного й імперського дискурсів у мемуарних текстах. Дисертантка відзначає важливу роль інституціональних осередків у становленні мемуарної традиції, передусім журналу «Киевская старина», збірника «Чтения в историческом обществе Нестора-

летописця» та інших видань, в яких систематично друкувалися мемуарні пам'ятки (С. 224–237). Окремий підрозділ присвячено галицьким мемуарам, які побачили світ у межах австро-угорського культурного простору імперії Габсбургів. Дослідниця відзначає більш сприятливі тамошні умови, котрі дозволили реалізувати національний інституціональний проєкт зі створення та розбудови первісної академічної мережі у вигляді Наукового товариства імені Шевченка (С. 238–240). За її спостереженнями, значний вплив на еволюцію мемуарної традиції, трансформацію жанрових і стильових форм мемуарних текстів, розширення й урізноманітнення кола авторів мемуарів справив «Літературно-наукового вістник», організований за взірцем європейських «товстих» (універсальних) журналів (С. 243–254). Зокрема, авторка розглядає автобіографічні наративи В. Антоновича й П. Грабовського, вміщені у цьому часописі (С. 251–256). Важливі метаморфози дослідниця простежує і в царині написання подорожніх записок, зокрема метафорично характеризує ХІХ ст. як «золотий період» цього жанру (С. 261). А вже серед авторів-мемуаристів цього жанру були такі знакові українські інтелектуали як М. Грушевський, І. Франко та низка ін.

Четвертий розділ – «Перша світова війна (1914–1918 рр.) та Українська революція (1917–1921 рр.) у просторі мемуарного наративу» репрезентує трансформацію мемуарної традиції не тільки на зламі імперської та революційної епох, а й у різноманітних контекстах екстремального та трагічного досвіду українства за часів воєнних лихоліть і поразки національно-визвольних змагань. Авторка відзначає кардинальне розширення кола мемуаристів, оскільки до нього потрапляє величезна кількість пересічних осіб, які прагнуть представити не тільки автопроекцію життєвої історії, а й супутню візію кризових, переломних часів, хоч і у випадковому, мозаїчному вигляді (С. 269–270). Навіть більше, вона обстоює тезу, що такі мемуарні тексти дозволяють простежити антропологічний вимір масштабних соціокультурних катастроф (С. 272–274). Водночас дисертантка розглядає процес написання спогадів як спосіб автокомунікації та загостреної суб'єктивної рецепції критичних, екстремальних подій, які ілюструє прикладами з практик і проєктів галицького видавництва міжвоєнної доби «Червона Калина» (С. 279–282). У цьому розділі авторка простежує засадничий вплив Української революції 1917–1921 рр. на мемуарну традицію. За візією дослідниці, цей пласт текстів істотно розширив призначенням мемуарних наративів, які чимдалі частіше виконують функції фіксації та ретрансляції національної пам'яті, міжособистісної й міжпоколінневої комунікації (С. 285). У четвертому розділі також представлено інституційну мережу української міжвоєнної еміграції в Європі, котра сприяла поширенню видавничих і редакторських практик, пов'язаних із масштабним оприлюдненням мемуарів, пов'язаних із добою національно-визвольних змагань (С. 286–287), а також надзвичайне розширення кількості їхніх авторів (С. 290–301). Щоправда, ці сюжети та проблеми потребують більш докладного висвітлення й аналізу, позаяк вони справили визначальні впливи на українську мемуарну традицію протягом усього ХХ ст.

П'ятий розділ – «Еволюція національного мемуарного простору 1920–1930-х років: складні метаморфози на тлі суспільно-політичних трансформацій» висвітлює трансформації мемуарної традиції міжвоєнної доби, котра вирізнялася неабиякими соціокультурними й політичними контрастами. Недаремно цей розділ побудований у вигляді протиставлення академічного й істпартівського дискурсів,

які справляли домінуючої впливи на мемуарну традицію, її жанрові та стильові форми, авторський склад мемуаристів тощо. Авторка розглядає як інституціональну мережу, так і середовище, котрі сформували й підтримували обидва дискурси. Приміром, у межах академічного дискурсу аналізується роль журналів як своєрідних інституціональних осередків-майданчиків, які підтримували й розгортали мемуарну традицію. Передусім, йдеться про часопис «Україна» (С. 311–324), збірник «За сто літ» (С. 325–327), на сторінках яких друкувалися мемуари, присвячені знаковим постатям українства, зокрема В. Антоновичу, М. Драгоманову, М. Костомарову та ін. Окрім того, авторка розглядає спогади про історичні події, культурне, освітнє, громадське та політичне життя українства протягом ХІХ – початку ХХ ст. (С. 328–338), зокрема відзначає досить високий фаховий рівень більшості публікацій мемуарів (С. 341.) Натомість істпартівський дискурс за її спостереженнями вирізнявся тотальною ідеологізацією мемуарних наративів, які обслуговували державно-політичні потреби більшовицького режиму. Цей масив мемуарних текстів дисертантка потрактує у контексті редакційних і видавничих практик журналу «Літопис революції» (С. 347–362).

У *висновках* пані Надія Любовець підсумовує та генералізує авторські тлумачення, коментарі, спостереження, узагальнення й рефлексії щодо становлення української мемуарної традиції, еволюції її жанрових і стильових вимірів, функціонального, комунікативного й інструментального призначення мемуарів, авторського складу, проблемно-тематичного і сюжетного діапазону мемуарних наративів та ін.

Зауваги та побажання. Позитивно оцінюючи дисертаційну студію Надії Іванівни Любовець зауважимо, що ця робота має певні недоліки, дискусійні аспекти та проблеми, котрі потребують подальшої розробки, опрацювання, з'ясування й уточнення:

1. Структура й архітектоніка дисертаційної студії яскраво та виразно відображають ідею міждисциплінарності стосовно осягнення мемуарної традиції і мемуарних наративів. Про це свідчить як композиція першого розділу, так і всієї дисертації. Власне, ця особливість роботи простежується в комбінації відмінних дослідницьких стратегій (підходів), вжитій термінології та інших елементах. Однак у тексті дисертації є лише одна-єдина згадка про міждисциплінарність (С. 47). Водночас авторка вповні резонно обстоює тезу, що «вивчення мемуарів перебуває в полі зору цілого комплексу дисциплін сучасної соціогуманітаристики» (С. 69). На нашу думку, є всі підстави ввести тезу про міждисциплінарність як до установчих концептів, зокрема до вступу у проблематику вивчення, так і прикінцевих висновків і положень дисертаційної роботи.
2. Одним із наріжних концептів дисертації є термін «мемуарний наратив» (С. 5, 25, 40, 261, 306, 352, 375 та ін.), до якого включаються тексти з різною видовою, жанровою та стильовою належністю. Цей термін вживається у найрізноманітніших контекстах, сферах, площинах як стосовно процесів і явищ високого рівня загальності, приміром згадується його «синтезована глобальна проєкція» (С. 25, 40), так і щодо конкретних текстів і авторів. З огляду на таке розмаїтє інструментальне застосування вказаного терміна

постає питання про окреслення певних критеріїв / маркерів щодо включення різножанрових текстів до мемуарної традиції. На нашу думку, до таких критеріїв варто віднести самодостатність представлення авторської екзистенції як життєвої, фахової, неформальної чи іншої історії, темпоральну (суб'єктивну часову) належність до певного соціального покоління й самоототожнення з відповідною літературною, культурною чи фаховою / професійною чи іншою «діючою» генерацією (концепт Карла Мангайма), способи авторепрезентації минувшини на основі самоцінності, самодостатності, самоствердження власного досвіду, особливостей мемуарної рецепції, перцепції та репрезентації. Саме їх сполучення формує конфігурацію провідних ідей, розкриває трансльовану читацькому загалу суб'єктивну структуру мислення та базову вісь уявлень мемуариста, дозволяє розглядати й маркувати тексти (і навіть їх мозаїчні фрагменти) у річищі смислової основи мемуарної традиції певної доби. Гадаємо, що інструментальне застосування терміна «мемуарний наратив» потребує подальшої розробки й уточнення.

3. З огляду на широке співвіднесення, вписання та нюансування мемуарної традиції у широких і багатоманітних контекстах різних історичних епох і періодів видається доречним доповнити опис дослідницького інструментарію, вжитого у дисертації (С. 31–32), методами синхронії та діахронії, котрі фактично використовуються у цій роботі. Фундатором цих методів уважають швейцарського лінгвіста Фердінана де Сосюра. Діахронію зазвичай пов'язують із періодизацією, себто репрезентацією динаміки й перебігу історичного процесу у найширшому розумінні. Синхронія / синхронічний метод переважно подає опис певного стану, структури та системи, який дозволяє масштабувати та зіставляти певне явище (у дисертації це мемуарна традиція) з масштабними історичними контекстами.
4. Вповні природно, що пріоритетні фокуси дисертаційної студії сконцентровані довкола мемуарної традиції, передусім ідей і смислів, спрямованих на відтворення зв'язку, спадкоємності, наступності, поколіннєвої естафети і т.п. Натомість проблематика переривчатості, розривів, дифузії, розмивання української мемуарної традиції, пов'язаних із потужними соціокультурними флуктуаціями, катастрофами, соціальними експериментами й політичними технологіями, російщенням, масованою акультурацією українських еліт під тиском російського імперського та радянського тоталітарного режимів лише почасти представлена у дисертаційній роботі. На нашу суб'єктивну думку, акцентування уваги саме на проблемах, контекстах, викликах, генерованих розривами і переривчатістю має чималий пізнавальний потенціал у подальшому студіюванні мемуарної традиції і мемуарних наративів на основі дослідницького інструментарію та стратегій неklasичної науки.
5. Гадаємо, що у дисертації потребують більшої уваги і детальнішого висвітлення соціокультурні передумови та політичні впливи еміграційного середовища міжвоєнної доби на еволюцію української мемуарної традиції протягом усього ХХ ст. Тим паче, що вони значною мірою були фактично успадковані й модифіковані українською діаспорою після Другої світової війни.

6. У тексті дисертації побутують поодинокі технічні, друкарські й недрукарські огріхи, котрі суттєво не позначаються на сприйнятті викладу.

Однак відзначені вище недоліки та висловлені побажання істотно не впливають на позитивну оцінку докторської дисертації пані Надії Любовець.

Автореферат дисертації адекватно передає її структуру й архітектоніку, логіку та послідовність авторського викладу, аргументацію, рівень наукової новизни, теоретичне і практичне значення сформульованих висновків, узагальнень, генералізацій, здобутих результатів. Оформлення дисертаційної роботи та автореферату відповідає чинним вимогам.

Дисертація відповідає зазначеній спеціальності та профілю спеціалізованої вченої ради Д 26.165.01 із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук у Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського.

Загальний висновок. Дисертаційна робота (кваліфікаційна праця на правах рукопису) пані Надії Любовець має самостійний і творчий характер, вирізняється науковою новизною й очевидною практичною вартістю, котрі potwierdжені вагомою апробацією опрацьованих матеріалів і здобутих результатів. Основні положення, висновки та узагальнення, висунуті, сформульовані й обґрунтовані у дисертаційній студії є оригінальними та конструктивними. Вони становлять самостійний внесок у вивчення історії української мемуаристики та національної мемуарної традиції.

Таким чином, дисертація «Становлення української мемуарної традиції: історико-бібліографічне дослідження» відповідає вимогам МОН України та п. 7, 8, 9 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою КМУ 17 листопада 2021 р. за № 1197, які висуваються до докторських дисертацій, а її авторка – Надія Іванівна Любовець заслуговує на присудження наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство.

Офіційний опонент:
член-кореспондент НАН України,
доктор історичних наук,
провідний науковий співробітник
відділу української історіографії
Інституту історії України НАН України

Олексій Ясь

